

Komunikološke i resocijalizacijske dimenzije mirisa u zatvoru*

Damir NADAREVIĆ¹, Nebojša MACANOVIĆ²

¹Kazneno-popravni zavod poluotvorenog tipa, Bihać, Bosna i Hercegovina

²Univerzitet u Banjoj Luci – Fakultet političkih nauka, Bosna i Hercegovina

U radu se bavimo utjecajem mirisa zatvora na komunikaciju i odnose unutar zatvora. Proučavamo važnost tzv. „smell printinga“, utiska mirisa za osjećaje i ponašanje zatvorenika. Pokušavamo utvrditi komunikološke dimenzije mirisa u zatvoru, njihovu primjenu, ali i mogućnosti manipulacije mirisima u cilju ostvarivanja svrhe izvršenja kazne zatvora. Njihova uloga može biti vrlo motivirajuća. Mirisi pobuđuju sjećanja, vrlo često prijatna i mogu relaksirati komunikacijsku atmosferu u slučajevima kada se obavlja neki od terapijskih susreta zatvorenika s uposlenicima. Zatvorenici drugačije doživljavaju prostor koji im lijepo miriše odnosno uposlenika koji radi u tom prostoru, žele duže ostati u prostoriji a to stvara i mogućnost za sistematične razgovore ili druge zajedničke aktivnosti planirane programom tretmana. Na drugoj strani, kombinacija prljave odjeće, jakih dezinfekcionih sredstava i starih zidova, namještaja i obuće i loše održavane higijene tijela, stvaraju specifičan miris kojega se zatvornici, prema njihovim izjavama, sjećaju dugo po izlasku iz zatvora. Dakle, „miris zatvora“ je realnost koje moramo biti svjesni kao i njegove odbojnosti odnosno njegove uloge u produbljivanju jaza između zatvoreničkog društva i onoga na slobodi, odnosno jaza između zatvorenika i uposlenika. Zbog toga pokušavamo pronaći rješenje kako da zatvor ne miriše na zatvor.

Ključne riječi: miris, zatvorenici, komunikacija, resocijalizacija

* Damir Nadarević, damir.nadarevic2@gmail.com

Uvod

Miris je dio zraka koji udišemo što znači da ga ne možemo jednostavno isključiti. Kada udišemo i izdišemo osjećamo i mirise. Mirišemo uvijek. Rođenjem prvi puta udahnemo, u smrti zadnji puta izdahnemo. Svaki dan udahnemo približno 23000 puta i pritom prođe kroz nas približno 12,5 kubnih metara zraka. Za svaki udisaj trebamo približno pet sekundi, dvije sekunde za udisaj i tri za izdisaj. Za to vrijeme molekuli mirisa putuju po našem organizmu (Ackerman, 2002). Miris, kao i udah, je nešto što je sastavni dio života. Na mirise reagujemo i kada nismo svjesni samoga mirisa, kao što ne razmišljamo o disanju a nikada ne prestajemo disati.

Čulo mirisa je najstarije čovjekovo čulo. Razvijeno je kao egzistencijalna potreba za preživljavanjem, biranjem jestive hrane, procjenu opasnosti i prijatne okoline. Sposobnost percepcije mirisa nam pomaže prepoznati pozitivne i negativne nadražaje iz okoline. U kombinaciji s okusom nam pomaže prepoznati hranu i povećati njen užitak, a na drugoj strani nas upozorava na potencijalno opasne materije, kao npr. pokvareno meso, hemikalije i slično. U različitom stepenu utječe i na naše raspoloženje, pamćenje i motivaciju (Krishna, 2010).

Percepcija mirisa je vezana za period najprimitivnijih ljudskih oblika. Naši prapredci su mogli razlikovati prijatne od neprijatnih mirisa. Prije nekih pet hiljada godina počinju se koristiti „osvježivači prostora”. Dakle, čovjek je oduvijek manipulirao prirodnim mirisima, prikrivao originalni miris tijela stvarajući pritom prostor oko sebe koji ukazuje na njegovu individualnost, posebnost. Na neki način se suprotstavlja prirodi (iako je težnja novih parfema imitacija mirisa iz prirode) i prikazuje se onako kako želi da ga drugi percipiraju. Čovjek, na taj način komunicira (mirisom) s okolinom, šalje poruku, npr. čistoće, zdravlja, introvertnosti ili obrnuto otvorenosti, svježine i slično. Na isti način svojim čulom mirisa percipira drugu osobu s kojom komunicira i stvara sud o njoj na temelju (pra)čulnih reakcija, gotovo kao i davni predak kada je na temelju mirisa cijenio kako doći do hrane, plijena i slično.

Zatvorenici koji koriste vanzavodske pogodnosti i povremeno izlaze izvan zatvora tvrde da odlaze da osjete „miris slobode”. Građani koji nisu nikada bili u zatvoru, pa ni uposlenici, ne osjete taj miris, međutim, zatvorenicima „sloboda miriše”. Možda je riječ o metafori, međutim, izvjesno je da izvan zatvora ne osjete smrad sobe u kojoj je smješteno petnaestak

zatvorenika kojima je ograničeno kupanje na jednom ili dva puta sedmično, pranje veša na jednom sedmično, sa slabom ventilacijom i svih ostalih primjesa specifičnog, „zatvorskog”, mirisa (Nadarević, 2021b).

U radu smo metodom eksplikativne analize utvrdili postojanja veza između mirisa i komunikacije te resocijalizacije zatvorenika u Kazneno-popravnom zavodu poluotvorenog tipa u Bihaću. Etnografskom metodom kvalitativnog promatranja omogućila nam je kvalitetnije opažanje zajednice i veza unutar nje. Autori u svojstvu istraživača kao perifernih članova (*peripheral-member-research*) su u bliskoj interakciji sa zatvorenicima, bez sudjelovanja u aktivnostima koje su bit skupnog pripadništva. Na taj način su očuvali nepristranost, ali i imali mogućnost višestruke interpretacije stvarnosti, u konkretnom slučaju, uloge mirisa u percepciji zatvora, te u interakcijama između zatvorenika i komunikaciji zatvorenika sa zatvorskim osobljem.

Kako miriše zatvor?

Zatvorene osobe žive u sobama u kojima su smještene s većim brojem ljudi. Nepoznati prostor s „nepoznatim” mirisima im može biti posebno frustrirajući. Naime, zatvori su kolektivni smještaji koji zahtijevaju korištenje jakih dezinfekcionih sredstava. Zatvorenik od samoga ulaska u ustanovu biva „tretiran” s njima. Macanović (2022a) daje detaljne procedure kroz koje prolazi maloljetnik prilikom prijema u vaspitno-popravnu ustanovu. Gotovo identične su procedurama zatvorenika prilikom prijema u zatvor. U nastavku ukazujemo na ono „što se ne vidi” u raznim pravilnicima postupanja, o neugodnostima koje su itekako frustrirajuće za zatvorenika koji dolazi na izdržavanje kazne, a kojih moramo biti svjesni u komunikaciji sa zatvorenikom. Prvo se zaprašuje protiv vaški, posteljina mu se izbjeljuje varikinom, hodnik se čisti jeftinim sredstvima za čišćenje, uposlenici koriste sredstva za dezinfekciju ruku, toaleti se čiste sredstvima na bazi klora i slično. Sve su to vrlo jaki, oštri mirisi koji su neprijatni i u esencijalnom obliku uzrokuju i fiziološke probleme kao npr. suženje očiju, probleme s plućima, disanjem, peckanjem u grlu i na koži. Na drugoj strani su mirisi povezani s higijenskim navikama, odnosno njihovim odsustvom i velikim brojem ljudi na malom prostoru (soba s petnaestak osoba, slabije navike mijenjanja veša i čarapa). Zatvorenicima je dozvoljeno kupanje dva puta sedmično što je u ljetnom periodu nedovoljno. Neki se ni tada ne okupaju, a većina ih vrlo rijetko pere zimske jakne, džempere. Posteljina se mijenja sedmično, ali ne i

će bad i dušek. Čebe koristi veliki broj zatvorenika, obaveza je da se samo istresa od prašine, ali ne i da se pere. Dušek na kojem se leži se zamijeni tek kada se fizički uništi. Sobe se slabo provjetravaju, prostirke na podovima se također gotovo nikada ne peru nego obično samo pometu metlom. Većina zatvorenika u sobu ulazi u papučama u kojima ide u toalet, koji je stalno mokar, i prelazi preko prostirke što ponovo ostavlja neprijatne mirise. Vlaga u sobama je glavni pratilac većine zatvora. Pored toga tu su i navedeni problemi sa zdravljem koji također utječu na mirise (pokvareni zubi i slično). Sve ovo pomiješano stvara specifičan „zatvorski miris“.

U zatvorima poluotvorenog tipa je dozvoljeno da zatvorenici nose svoju odjeću i da imaju svoju posteljinu. Srodnici, kada dođu u posjetu, ponese prljav veš i posteljinu i zamijene ih za čisti. Pri tome omekšivači, mirisi koje koriste, barem na kratko, mogu djelovati umirujuće na zatvorenika, barem djelomično mu pomoći da zaboravi na neke deprivacije.

Zatvor je nesumnjivo neugodna situacija. Karakteriše je niz deprivacija kojima su izloženi zatvorenici. Na deprivacije zatvorenika su ukazivali brojni autori (Jovanić et al, 2020; Macanović, 2021a; Macanović, 2022b) i uglavnom ih kategoriziraju u pet kategorija: deprivacija slobode, autonomije, sigurnosti, heteroseksualnih odnosa, materijalnih dobara i usluga. Sve su one vezane za samopercepciju zatvorenika i odnos okoline prema njemu. Međutim, mirisi mogu utjecati da ta neprijatnost bude manja ili veća. Naime, za percepciju zatvora ali i uspjeh u tretmanu svi postupci koji se poduzimaju u okviru tretmana moraju biti u neraskidivoj vezi s postupkom resocijalizacije i u njenoj funkciji (Nadarević, 2019). Zato je važno da prostor u kojem se odvijaju tretmanske aktivnosti lijepo miriše, te da je sredina odgojno-stimulativna.

Komunikacijske dimenzije mirisa

Zbog činjenice da su mirisi vezani za emocije i sjećanja, emotivna iskustva iz prošlosti pomažu da se prevaziđe sadašnjost, zatvorska svakodnevnica, simbolično omogućavaju bijeg izvan zidova, slobodu, a ona je najveća vrijednost u zatvoru. Riječ je o asocijativnom učenju. Asocijativno učenje je proces u kojem neki događaj postane povezan s drugim događajem zbog individualnog iskustva iz prošlosti (Wasserman & Miller, 1997, sažeto po Herz et al., 2004). Dakle, razlog zašto nam se neki mirisi sviđaju, a drugi ne, krije se u emotivnoj percepciji mirisa i njegovoj povezanosti sa nekom

prijatnošću ili neprijatnošću iz prošlosti. Miris kruha iz peći, svježih oprane posteljine ili nekoga cvijeta pobuđuje asocijacije na djetinjstvo, na poznati kraj, sigurnost. Miris novorođenčeta je poseban doživljaj svakoga roditelja. Dijete od samoga rođenja prepoznaje miris svoje majke. Na drugoj strani, mirisi nas mogu asociirati i na neugodnosti koje smo doživjeli – operaciju, bolno iskustvo kod zubara, neke teške poslove koje smo radili i slično. Mirisi su, dakle, u tijesnoj vezi s iskustvima čovjeka, događajima i njegovim sjećanjima. Naši odzivi na mirise su različiti. Pitanje koje se na ovom mjestu postavlja je jesu li naši odzivi na mirise urođeni ili naučeni? Tim pitanjem se već duže vremena bave mnogi istraživači. Neki tvrde da su odzivi na mirise urođeni i da se rodimo s predispozicijama koji miris nam se sviđa a koji ne. Autori koji zagovaraju ovaj pristup potvrdu za njega traže u komunikaciji životinja pomoću feromona (Rassmunsen & Schulte, 1998, sažeto po Herz et al., 2004). Drugi pristup govori o tome da smo rođeni samo s predispozicijama da naučimo koji mirisi nam se sviđaju a koji ne sviđaju. Preference imamo prema onim mirisima s kojima su povezane naše osjećajne asocijacije (Bartostuk, 1991; Engen, 1991; Herz, 2001; sažeto po Herz et al., 2004).

Miris pobuđuje sjećanje i naše osjećaje, nudi nam užitke, pomaže nam oblikovati identitet, upozorava nas na opasnosti te nas dovodi u iskušenja. Miris jako utječe i na našu ocjenu ljudi. Svaki čovjek ima individualan miris kao i otisak prsta. Čovjekovo čulo mirisa godinama slabi, na vrhuncu je u srednjim godinama (Ackerman, 2002).

Kod većine životinja miris je prvi način komunikacije. Hemikalije koje pušta tijelo (feromoni) i njihovo prepoznavanje su naime, tijesno povezani s reproduktivnim ponašanjem životinja, a vjerovatno i kod ljudi što opet ukazuje na evolucijski značaj mirisa (Bear et al. 2007). Životinje imaju, isto kao i ljudi, ne samo karakterističan miris nego i učinkovite feromone koji druge životinje pripreme na ovulacije, parenje ili uspostavljaju hijerarhiju utjecaja i moći. Životinje ne bi mogle živjeti dugo bez feromona jer ne bi mogle prepoznati svoj teritorij ili naći plodne partnere.

U vezi s navedenim, Klark (Clark, 2009) tvrdi da je miris biološki mehanizam koji se koristi za raspoznavanje, komunikaciju i signalizaciju. Iako ljudski feromoni još uvijek nisu u potpunosti određeni ne možemo isključiti njihov utjecaj na nas. Prvi među njima je Mekklintonov efekt – feromon u znoju utječe na menstrualnu usklađenost i zato djevojke u internatu ili dobre prijateljice imaju često menstruaciju u isto vrijeme. Drugi efekt je reciprotno taj da žene koje žive odvojeno od muškaraca dolaze kasnije u pubertet

nego one koje žive skupa s muškima. Majke prepoznaju miris svoje novorođenčadi i majke školaraca znaju reći samo na temelju mirisa koju majicu je nosilo njihovo dijete (Ackerman, 2002). Neki istraživači tvrde da pomoću mirisa dobijamo skoro iste informacije kao životinje, međutim na njega se ne odazivamo nagonski kao većina životinja (Ackerman, 2002). Kada se prvi puta osjeti novi miris, povezuje se sa događajem, osobom, predmetom ili trenutkom. Mozak stvara poveznicu između mirisa i pamćenja, pa nas miris klora asocira na bazen, miris pokošene trave ili svježe lubenice na ljetu, miris kolača s cimetom na Božić, ugljena na roštilj. Kod ponovnog susreta sa dotičnim mirisom, javlja se sjećanje, a kao odgovor na to sjećanje, ugodno ili neugodno ili indiferentno raspoloženje. Pošto najveći broj mirisa upoznamo tijekom mladosti, mirisi najčešće probude sjećanja iz djetinjstva, obično stvorenih do pete godine života. Zatvorenici u tom periodu, najčešće nisu činili krivična djela, odnosno nisu bili kažnjavani, tada su bili na slobodi. Odatle je jasan značaj i uloga mirisa u zatvoru.

Utjecaji mirisa na zatvorenike

Utjecaji mirisa na čovjeka mogu biti različiti – pozitivni i negativni. Autori (Wyrzensniewski i dr. 1999; Keller, 2009; Scala, 2005; Veramendi i dr. 2012; Lehrner i dr., 2005) govore uopšteno o utjecaju mirisa na:

Sjećanje. Kako smo već naveli, miris je povezan s centrom u mozgu nazvanim amigdala gdje su smješteni pozivi za iskustva i osjećaje. Miris i sjećanje su tijesno povezani. Mirisi su jaki emocionalni okidači koji mogu u trenutku prizvati u sjećanje prošla iskustva (Wyrzensniewski et al., 1999). Keler (Keller, 2009) tvrdi da sjećanja, koja prizove miris, su više živa i više emocionalno doživljena nego sjećanja, koja stimuliraju druga čula. Posebno je ono izraženo kod odsustva voljene osobe kada miris priziva sjećanje na nju bolje nego fotografija. Najpoznatiji opis toga fenomena nalazimo u noveli Marsela Prusta zato ga često nazivamo *Prustov fenomen* (Keller, 2009). Riječ je o prizivanju sjećanja iz djetinjstva jednog od likova novele poslije mirisanja keksa *magdalenica* umočenog u čaj. Da mirisi potiču učenje i pamćenje, primijetio je Moris, koji je izveo eksperiment u kojem je djeci pored spiska riječi ponudio još i mirisne podatke. Utvrdio je da su spisak puno više zapamtili i očuvali u sjećanju nego onda kada mirisnih ključeva nije bilo (Ackerman, 2002). U prilog pozitivnih učinaka mirisa govori i aromaterapija, oblik alternativne medicine. Njen primarni cilj je poboljšanje čovjekovog

duhovnog i tjelesnog zdravstvenog stanja. Najčešći načini izvođenja uključuju topikalnu aplikaciju (masaže, kupke, obloge) i neposrednu inhalaciju (lokalno liječenje dišnih putova), ali i difuziju para u prostor (utjecaj na raspoloženje) (Cunningham, 2004). Sjećanja zatvorenika vrlo često su važan instrument tretmana. Možemo reći da je riječ o resocijalizacijskom agensu. Resocijalizacijom i agensima koji utječu na nju bavio se veliki broj autora iz regiona (na primer: Ilić, 2000; Konstatinović-Vilić & Kostić, 2011; Đajić & Šain, 2017; Macanović 2021b; Nadarević, 2021a). Socijalizacijski agensi porodica, škola, vjerska ustanova, vršnjaci imaju specifične mirise koji nam se „urežu” u sjećanje i prate nas kroz cijeli život. Kada ih kasnije u životu osjetimo, za njih „vežemo” i te socijalizacijske agense. „Miris zatvora” je neprijatan i uzrokuje nelagodu, odatle i njegova kasnija percepcija mora odvrćati od činjenja krivičnih djela. Na drugoj strani, mirisi koji podsjećaju na život izvan zatvora smanjuju deprivacije, umiruju, poboljšavaju raspoloženje ali i motiviraju za što brži izlazak iz zatvora. Korištenje npr. posteljine koju je oprala zatvorenikova supruga omiljenim deterdžentom i omekšivačem može utjecati na smanjenje deprivacija slobode i heteroseksualnih odnosa. Zbog toga su zatvorenici vrlo vezani za te stvari i kada žele napakostiti drugome zatvoreniku „oskrnave” ih na neki način. Pospu mu sok upravo po toj posteljini pokušavajući mu dati do znanja da je „žena”, da ima menstruaciju (sok je obično crvene boje) ili da znaju kada mu supruga ima menstruaciju (aludirajući da taj prosuti sok simbolizira njenu menstrualnu krv). Ovo su vrlo česti razlozi za konflikte.

Osjećaje. Kada mirišemo mi i osjećamo (Scala, 2005). Olfaktorni centar je u interakciji izravno s hipokampusom, područjem mozga uključenim u formiranje novih sjećanja (Andrews, 2007). Miris npr. cvijeća nema za nas nikakvo značenje ukoliko ga ne povežemo s osjećajima, prijatnosti (ili neprijatnosti). Nema nikakvog osobnog značaja dok se ne poveže s nečim što ima smisla (Andrews, 2007). Dakle, mogućnost mirisanja je ukorijenjena u istom dijelu moždane strukture kao i osjećaji, u limbičnom sistemu (Andrews, 2007). Osjećaji kao i sjećanja mogu biti inicirani mirisom i prije nego miris potakne složene procese u kori velikoga mozga, prije nego postanemo svjesni mirisa. Miris hlora i joda nas asocira na bolnicu, miris voća na tržnicu, hrane na restoran i sl. Slično je i sa zatvorom – hlor, varikina, domestos, solna kiselina se koriste u veliki količinama za dezinfekciju prostorija, sanitarnih čvorova, posteljine i sl. Pomiješan s ranije spominjanim mirisom odjeće i ljudi daje specifičan, zatvorski, miris kojega se je teško riješiti dugo poslije izdržane kazne. Zatvorenici tvrde da im je još dugo „u nosu”, te da

susret sa svakom komponentom ovoga mirisa pobudi sjećanja na zatvor. Zanimljivo je da kupci pozitivnije vrjednuju proizvode s tipičnim mirisom za njih, kao npr. losion za sunčanje s mirisom kokosa, nego što bi vrjednovali losion za sunčanje koji miriše na limun što nije tipičan miris losiona za sunčanje. Na drugoj strani bi, recimo, sredstvo za čišćenje kuće s mirisom limuna pozitivno vrjednovali, jer je to tipičan miris sredstva za čišćenje (Ellen & Bone, 1998). S tim u vezi postavlja se pitanje „ozbiljnosti” ustanove kao što je zatvor koja bi mirisala na ljubičice, tratinčice i sl. To nas vraća na pitanje s početka, šta je svrha izvršenja kazne – preodgoj ili patnja? Međutim, da u nekim organizacijama autohtoni miris nije poželjan govore nam prije svega zubarske ambulante, bolnice, zdravstveni domovi. Istraživanja kažu da bi te ustanove morale mirisati čisto i antiseptično, dok ti tipični mirisi uzrokuju da su ljudi nervozni i pod stresom. Miris npr. narandže u zubarskoj ordinaciji uzrokuje da se ljudi osjećaju manje zabrinuto, te da su pozitivniji i mirniji (Ellen & Bone, 1998). U istraživanjima urađenim na području mirisa je dokazano da je odluka o tome šta nam se sviđa ili ne ovisna od naših emocionalnih asocijacija u vezi s mirisom. Mirisi više utječu na shvatanje (percepciju okoline) nego sami osjećaji, bez mirisa (Michon & Chebat, 2005). U našem konkretnom slučaju, zatvorenici se mogu smiriti ili im se mogu pobuditi određene emocije ukoliko ih se smjesti u prostoriju namirisanu određenim mirisom. Ipak, treba biti pažljiv s ovom vrstom „manipulacije”. Nadarević (2021b) upozorava na „opasnost „zloupotrebe” subliminalnih poruka kojima je moguće utjecati na misli, osjećaje i ponašanje pomoću različitih podražaja, a jedan od njih je i miris, bez svjesnoga znanja osobe na koju se utječe. Opasnost proizlazi iz različite percepcije mirisa. Percepcija mirisa je individualna, nekome nešto može mirisati dok drugome to uzrokuje gađenje (npr. miris kuhanog graha sladokuscima će potaknuti lučenje sline dok će druge tjerati na povraćanje), ili pobuđuje negativna sjećanja (npr. miris tamjana nekoga smiruje dok drugoga uznemirava i podsjeća na smrt drage osobe, jer je taj miris osjetio u crkvi, na sprovodu). Međutim, neki mirisi djeluju podjednako na većinu ljudi. Bor smiruje i pomaže kod nesanice i lošeg raspoloženja, pačuli: u manjim količinama ima učinak smirivanja i opuštanja, ružmarin: stimulira pamćenje i pomaže u koncentraciji, jasmin: već ga od davnina žene koriste kao miris koji im pomaže zvesti izabranog muškarca, pobuđuje emocije i povećava snagu intuicije, kamilica: pomaže kod depresije, nesanice, razdraženosti, te stabilizira emocionalni život, eukaliptus: pomaže kod gripe i štiti tijelo od virusa, obnavlja dobro raspoloženje i ispunja svježom energijom, hijacinta: smanjuje stres, smiruje živce, obnavlja

unutarnju ravnotežu, sprečava noćne more i jamči čvrst i miran san, citrona: stimulira osjetila dodira, okusa i vida, pruža svježju energiju umornom tijelu, ruža: stvara dobro raspoloženje i djeluje kao afrodizijak. Menta je uopćeno poticajna, njen miris povećava aktivnost u dijelu mozga koji nas ujutro budi, lavanda djeluje opuštajuće, izlaganje njenom mirisu smanjuje obroj otkucaja srca, miris vanilije može pomoći u gubljenju težine (smanjuje osjećaj gladi) itd. Kako namirisati prostor terapeuta, kancelariju, pa i sobu zatvorenika je ovisno od efekata koji se žele postići (Cunningham, 2004). U svakom slučaju, terapijski prostor mora biti drugačiji od prostora koje zatvorenici svakodnevno koriste, mora biti privlačniji i motivirajući, te opuštajući. Za nas su značajni i prirodni mirisi koje emitira čovjek. Mogu utjecati na percepciju drugih o njemu. Na temelju nečijeg mirisa možemo utvrditi kakve su njegove higijenske i prehrambene navike. Zatvorenici su posebno osjetljivi na miris njihovih „kolega”. Vrlo često je upravo nečiji neugodan miris uzrok konflikata. Zatvorenici žive u kolektivu, u sobi, na malom prostoru živi veći broj ljudi. Zbog maloga prostora komunikacija se odvija gotovo u njihovom intimnom prostoru, iako to vrlo rijetko žele. Zadah iz usta drugoga zatvorenika, miris znoja, miris neoprane odjeće, čarapa, obuće, veša teško može da se izbjegne. Zbog toga i potreba da ti mirisi budu što prijatniji. Malo je situacija kada su zatvorenici toliko složni kao u slučaju kada tjeraju nekoga na održavanje higijene. Prijavlivanje službenim osobama ovakvih situacija se ne smatra „šmekanjem”. Stalno odbijanje zahtjeva za održavanjem lične i zajedničke higijene (čišćenje prostorija u kojima borave) neminovno vodi ka izolaciji i fizičkom obračunu kolektiva (osoba smještenih u jednoj sobi) s pojedincem. Na raspoloženje utječe i parfem. Danas upotreba parfema poboljšava kvalitet života i posreduje informacije o личности korisnika. S obzirom na to da su parfemi jasno povezani s raspoloženjem, osjećajima i sjećanjem imaju također i jak psihološki utjecaj (Veramendi et al., 2012). Vrsta i upotrijebljena količina parfema nam može kazati o nekim osobinama zatvorenika. U literaturi o ponašanju postoje i pravila kakvi mirisi odgovaraju određenom karakteru osobe. Tako govorimo o teškim mirisima, mirisima koje koriste osobe tamnije puti, ozbiljnije osobe, o voćnim mirisima itd. Pored toga već dugo vremena je poznat fiziološki i psihički utjecaj eteričnih ulja u liječenju u aromaterapiji (Lehrner et al., 2005)

Znači, na našu percepciju mirisa utječu različite stvari, od iskustava povezanih s mirisom, razvojnih faktora, asocijativnog učenja itd. Postoje također i razlike između samih ljudi, njihovog vlastitog mirisa, ali i njegove percepcije. Različite rase različito mirišu. Na jednoj strani bjelci i crnci

zbog veće maljavosti se više znoje i emituju jače mirise, nego Azijati koji nemaju jakoga tjelesnoga mirisa, zato oni bolje mirišu. Zanimljiva je navika pripadnika jednoga plemena u Novoj Gvineji koji se pozdravljaju tako da jedan drugome ispod pazuha stave dlan tako da uzmu prijateljev miris (Ackermann, 2002).

Zaključak

Na temelju rečenoga možemo zaključiti da je prisustvo mirisa (prijatnih) ugodan i učinkovit način za stvaranje povoljne radne i komunikacijske klime u zatvoru. Pored utiska koji potakne miris on može imati i terapijsku funkciju. Pravilna senzorička stimulacija primjereno aplicirana može smiriti, relaksirati, otkloniti stres, energizirati, poboljšati raspoloženje, utjecati pozitivno na odlučivanje (Soars, 2009). Mirisi važe za iskustveno polje pojedinca. Za čovjeka je karakterističan „smell printing” tzv. utisak mirisa – prije svega u intenzivnim emocionalnim iskustvima kada neki događaj po mirisu zapamtimo kao dobar ili loš. Znači, miris kolikogod bio prijatan on neće uzrokovati samo dobra i vesela sjećanja. Na primjer, neki korisnici će miris cvijeća povezati sa supružnikom, s njegovom ljubavlju, dok će drugi taj miris povezati s pogrebom i zato miris cvijeća u tom slučaju služi kao neželjen i žalostan podsjetnik (Wyrzenski et al., 1999). Dakle, svaki miris u sebi nosi pozitivan ili negativan osjećaj i nije sasvim predvidiv zato jer svaki pojedinac ima drugačije iskustvo s mirisom (Clark, 2009).

Kako bi trebali mirisati zatvori? Kako im dati „ozbiljnost” kaznene ustanove i istovremeno stvoriti terapijski i odgojno stimulativnu sredinu? Odgovore je teško dati s obzirom na neuniverzalnost utjecaja mirisa. Međutim, miris prljavoga veša, slabo održavanje higijene prostorija i lične higijene zatvorenika kao i oštri mirisi dezinfekcionih sredstava su specifikum zatvora i doprinose razvoju deprivacija koje zatvorenici mogu osjećati i poslije izlaska s izdržavanja kazne te umnogome mogu otežavati njihovu deinstitutionalizaciju. Na drugoj strani prijatni mirisi koji pobude čak i neprijatna sjećanja zatvorenika će nesumnjivo, barem za kratko, zatvorenika „izvući” iz zatvorske sredine, dovesti ga u „normalnije” okruženje koje daje veće mogućnosti i za terapijski rad. Upravo ta potreba po „bijegu” iz zatvora i „promjeni” okoline potencira ulogu mirisa u zatvoru (Nadarević, 2021b). Dakle, sve što ne miriše na zatvor je prihvatljivo, a kako će pojedini miris utjecati na zatvorenika ostaje nam da provjerimo u svakom konkretnom slučaju.

Literatura

- Ackerman, D. (2002). *O naravi čutnega*. Znanstveno in publicistično središče.
- Andrews, L. (2007). The Hidden Force of Fragrance. *Psychology Today*, 40(6), 57–58.
- Bear, M. F., Barry, W. C., & Paradiso, M. A. (2007). *Neuroscience: Exploring the Brain*. Lippincot Williams & Wilkins.
- Clark, P. (2009). *Running Head. Management Overwiev od Scent as a marketing Communications Tool*. Swiss Management center.
- Cunningham, S. (2004). *Magical Aromatherapy: The Power Of Scent*. Lewellyn Publications.
- Đajić, N., & Šain, D. (2017). Psihosocijalni pristup u prevenciji i resocijalizaciji prestupnika: Mogućnosti, izazovi i rizici primjene u penalnim ustanovama u Republici Srpskoj. U N. Macanović (Ur.), *Anomija društva i posljedice* (str. 380 – 387). Centar modernih znanja.
- Ellen, P. S., & Bone, P. F. (1998). 'Does it matter if it smells? Olfactory stimuli as advertising executional cues. *Journal of Advertising*, 27(4), 29–39.
- Herz, R. S., Beland, L. S. & Hellerstein, M. (2004). Changing Odor Hedonic Perception Through Emotional Associations in Humans. *International Journal of Comparative Psychology*, 17(3), 315–338.
- Ilić, Z. (2000). *Resocijalizacija mladih prestupnika*. Defektološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Jovanić, G., Petrović, V., & Macanović, N. (2020). Freedom deprivation in prisons of Serbia. *Journal of Investigative Psychology Offender Profiling*, 17(2), 173–190. doi: 10.1002/jip.1540.
- Keller, A. (2009). Odor memories: The first sniff counts. *Current Biology*, 19(21), 988–989.
- Krishna, A. (2010). *Sensory Marketing*. Taylor & Francis Group
- Konstatinović-Vilić, S., & Kostić, M. (2011). *Penologija*. Centar za publikacije Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
- Lehrner, J., Marwinski, G., Lehr, S., Jöhren, P., & Deecke, L. (2005). Ambient odors of orange and lavender reduce anxiety and improve mood in a dental office. *Physiology and Behaviour*, 86(1), 92–95.

- Macanović, N. (2021a). Kriminogeni razvoj i faze prestupničkog ponašanja kod maloljetnika. *Beogradska defektološka škola*, 27(1), 77–89.
- Macanović, N. (2021b). Karakteristike neformalnog zatvorskog sistema. *Defendologija*, 7(11-12), 23–30.
- Macanović, N. (2022a). Izrada i sprovođenje institucionalnog prevaspitnog tretmana za maloljetnike u vaspitno-popravnim ustanovama. *Beogradska defektološka škola*, 28(1), 87–99.
- Macanović, N. (2022b). Resocijalizacija maloljetnih prestupnika u vaspitno – popravnim ustanovama. U M. Simović & S. Bejatović (Ur.), *Zbornik radova XIII međunarodne stručne konferencije „Krivičnoprocesni instrumenti efikasnosti državne reakcije na kriminalitet (norme i praksa)”* (str. 379–293). Srpsko udruženje za krivičnopravnu teoriju i praksu. <https://doi.org/10.7251/CEST1322379M>
- Michon, R., & Chebat, J. C. (2005). Impact of ambient odors on mall shopper's emotions, cognition, and spending: A test of competitive causal theories. *Journal of Business Research*, 56(7), 529–539.
- Nadarević, D. (2019). *Kada zidovi „govore”. Utjecaj prostora na komunikaciju zatvorenika*. Centar modernih znanja.
- Nadarević, D. (2021a). Komunikološke dimenzije zvuka u tretmanu zatvorenika. *Beogradska defektološka škola*, 27(2), 85–107.
- Nadarević, D. (2021b). Subliminalne poruke u zatvoru. *CM – Communication and media*, 16(2), 205–226.
- Scala, K. (2005). *Scent Delivery Devices and Methods*. United States Patent Application Publication.
- Soars, B. (2009). Driving the sales through shoppers' sense of sound, sight, smell and touch. *International Journal of Retail & Distribution Management*, 37(3), 286–298.
- Veramendi, M., Herencia, P., & Ares, G. (2012). Perfume odor categorization: to what extent trained assessors and consumers agree? *Journal of Sensory Studies*, 28(1), 76–89.
- Wyrzenski, A, McCauley, C., & Rozin, P. (1999). Odor and affect: individual differences in the impact of odor on liking for places, things and people. *Chemical Senses*, 24(6), 713–721.

COMMUNICATION AND RESOCIALIZATIONAL DIMENSIONS OF ODOUR IN PRISON

Damir Nadarević¹ and Nebojša Macanović²

¹*Semi-open Penitentiary, Bihać, Bosnia and Herzegovina*

²*University of Banja Luka – Faculty of Political Sciences, Bosnia and Herzegovina*

Abstract

In this paper, we deal with the influence of prison odour on communication and relations within the prison. We study the importance of the so-called “smell printing”, the impression of smell on the feelings and behaviour of prisoners. We are trying to determine the communicative dimensions of odours in prison, their application, but also the possibilities of manipulating odours in order to achieve the purpose of serving a prison sentence. Their role can be very motivating. Scents evoke memories, are very often pleasant and can relax the communicative atmosphere in cases when some of the therapeutic meetings of prisoners with employees take place. Prisoners experience differently a space that smells good to them, that is, an employee who works in that space. They want to stay in the room longer and this creates an opportunity for systematic conversations or other joint activities planned by the treatment program. On the other hand, the combination of dirty clothes, strong disinfectants and old walls, furniture and footwear, poorly maintained body hygiene, create a specific smell that prisoners, according to their statements, remember long after their release from prison. Thus, the “smell of prison” is a reality that we must be aware of as well as its repulsion, i.e. its role in deepening the gap between the prison society and the one in freedom, i.e. the gap between prisoners and employees. That is why we are trying to find a solution that would keep the prison from smelling like a prison.

Key words: odour, prisoners, communication, resocialisation